

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI: 511-512

YIL: XLIII

KASIM-ARALIK 2005

İSLAM MECMUASINDAKİ (1914-1918) KADIN VE AİLE İLGİLİ YAZILAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Mehmet Coğ*

XIX. Yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı aydınları arasında kadın ve aile üzerine tartışmalar sık olarak karşımıza çıkmaktadır. XX. yüzyılın başlarında ise bu tartışmalar fikri ve siyasi hareketlerin de etkisiyle daha geniş bir platformda ele alınmıştır. Kadın ve aile konusu farklı yönleri ile o kadar çok gündeme gelmiştir ki, başta süreli yayınlar olmak üzere çok sayıda kitap ve risale kaleme alınmıştır. Hemen hemen her dergi ve gazete bu hususta çeşitli yazılar yayınlamışlardır¹.

1870'li yıllarda itibaren Osmanlı basını siyasi ve sosyal gelişmeleri yakından izlemiş kamuoyu oluşmasında bir hayli etkili olmuştur. Yeni fikirler cesaretle söylenmiş Meşrutiyet'ten önce artan tempo II. Meşrutiyetin özgür ortamıyla iyice hareketlenmiştir. Basın tarihimizde II. Meşrutiyet Dönemi eşi nadir görülen ortamlardan biridir. Adı geçen dönemde yüzlerce gazete ve mecmua yayınlanmıştır. Her ne kadar bunların büyük bir bölümü kısa ömürlü de olsa bazıları hala siyasi ve fikri dünyamızda iz bırakan yayınlar yapmışlardır. Dini, devleti ve toplumu ilgilendiren hemen her konuda yayın yapan dönemin üç önemli fikir hareketi Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık, kadın ve aile meselesinde de tartışmaların merkezi sayılmaktadır. Sadece bunların mecmulardaki tartışmaları bile ayrı bir literatür olacak mahiyettedir.

Batıcılar fikirlerini çoğunlukla Abdullah Cevdet'in çıkardığı *İçtihad* dergisinde ortaya koymuşlardır. Cenévre ve Kahire'den sonra İstanbul'da yayınlanan dergi her alanda Batılılaşmayı savunur ve Doğu'dan gelen her şeye karşıdır. İs-

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Halil Hâmit, *Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın ve Müsavât-ı Tâmmе*, İstanbul 1334 ; Celal Nuri, *Kadınlarımız*, İstanbul, 1331 ; Fatma Âliye, *Nisvân-ı İslâm*, İstanbul 1309 ; Ferid Vecdi, *Müslüman Kadını*, çev: Mehmet Akif, İstanbul, 1907; Ahmet Cevad Emre, *Bizde Kadın*, İstanbul, 1328 ; Zeki Megamiz, *Tahirü'l-Mer'e Tercümesi*, Hürriyet-i Nisvân, İstanbul, 1329; Transkripsiyonu yapılmış makaleler için bkz: Ferhat Koca, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Siyaset ve Değer Tartışmaları*, İstanbul, 2000, s. 339-376; *Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, C. III, Ankara, 1992, s. 1015-1150.

lamcılarının yayın organı *Sırât-ı Müstâkim* ise her ne kadar özgürlük taraftarı olsa da genelde geleneksel İslam anlayışı taraftarıdır. Batıcı ve Modernist İslamcı yayınlar ile sürekli tartışma halindedir. *Sırât-ı Müstâkim*'in yanı sıra *Beyânü'l-Hakk* ve *Sadâ-yı Hakk* geleneksel İslam'ı savunan diğer dergilerdir².

Türk Yurdu, *Genç Kalemler*, *İslâm Mecmuası* Türkçülerin en önemli dergileridir. Milliyetçiler bu yayın organları ile fikirlerini tek bir dergide karma olarak değil, farklı konularda farklı dergiler yayınlamışlardır. Dil ve Edebiyat alanındaki yazılar genelde *Genç Kalemler* dergisinde, Türk dünyası ve Türklerin siyasi birliği ile ilgili yazılar *Türk Yurdu*'nda kaleme alınmıştır. Dini konulardaki görüşlerini ise İslam Mecmuasında ortaya koymuşlardır. İslam Mecmuasındaki dine yaklaşımları göz önüne alınarak bu dergide yazarlar Modernist İslamcılar olarak da tanımlanmaktadır³. Bunun yanı sıra *İslam Mecmuası* yazarlarının orta bir yol takip ettiğini de söyleyebiliriz. Batılıların dine karşı tutumlarına ve İslamcılarının geleneğe aşırı bağlanmalarına karşın Türkçüler ikisi arasında orta bir yol takip edip toplumda tepki yaratmadan inançlarla uzlaşacak bir yaklaşım içersindedirler. Ayrıca Türk-İslam sentezi fikrinin ilk örneklerini de vermektedirler.

İslam mecmuası yazarlarının İslam'a bakışı ve nasıl bir din anlayışı içinde oldukları derginin yazılarından ortaya çıkmaktadır. Genel olarak İslam'ın yeniden yorumlanması ve canlandırılması eğiliminde olan yazarlar bir başka ifadeyle İslam'da reform amacındadırlar. Ancak buradaki reform Hristiyanlık'ta olduğu gibi dinin özüne zarar veren, dini asli halinden uzaklaştıran bir yapılanma değil, daha ziyade din anlayışı ve kurumlar üzerinde olacak bir yapılanmadır. Günlük hayatın hemen her alanı din kuralları diye kesin hükümlerle ulema tarafında sınırlandırılmış, tarihi süreçte insanların hükümleri dini vecibe olarak ad edilmeye başlanmıştır. İslam, aslında dinamik, akılcı ve ilerlemeye açık olmasına rağmen hurafeler ve baskıcı rejimlerin de etkisiyle donuk kalmıştır. Bu durumda yapılacak şey dini, hurafe ve batıl inançlardan kurtarmak, ictihad kapısını açarak daha dinamik hale getirmektir. Toplumsal gelişmeyi sağlamanın önünü açacak en önemli unsurlardan biri yanlış anlaşılın bu dini hayatın tekrar sorgulanmasıdır. Bir başka ifadeyle modernist İslamcılar bizzat dinin kendisi değil, halkın yaşadığı din anlayışını sorgulamaktadırlar. Söz konusu tartışmaların tamamında Mısır ve Rusyalı aydınların tesiri oldukça fazladır. Bunun bir uzantısı olarak *İslam Mecmuası*'nda da Rusyalı aydınların etkileri açıkça görülmektedir. Aynı şekilde kadın tartışmaları da bu etkileşimin uzantılarından biridir⁴.

İslam Mecmuası yazarlarının dikkate değer bir özelliği de geleneksel eğitimin yanı sıra modern eğitim almış kimseler olmalarıdır. Bu özelliklerinden olsa

² Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı*, Çev: Metin Çulhaoğlu, İstanbul, 1999, s. 226-230. Zafer Toprak, *II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri*, TCTA, İstanbul, 1985, s. 126-130.

³ Zafer Toprak, *II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri*, s. 130.

⁴ Bernard Lawis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev: Metin Kırath, Ankara 1988, s. 346; Orhan Türkdoğan, *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, İstanbul, 1996, s. 225-230; Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 225-230.

gerekir onlar dini meselelerde radikal görüşler sergilemeyip, İslâm'ı ve yaşadıkları toplumu daha bilinçli şekilde değerlendirerek ılımlı ve akılcı çözümler üretmek eğilimindedirler. Mecmuada yazarların büyük bir kısmının aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olması itibariyle mecmua partinin yayın organı olarak da kabul edilmektedir. Nitekim bilhassa Ziya Gökalp'in de tavsiyeleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti lâikleştirmeye yönelik bir takım kararlar almıştır. Bu bağlamda dini mahkemeler ve ulema devlet denetimi altına alınmıştır. Dini mahkemeler temyiz mahkemelerinin otoritesine uymak zorunda bırakılmıştır. Buna ilaveten devlet eğitime de karışarak devlet idaresinde bir Medrese açılmış ve medreselerin denetimi maarif nezaretinin kontrolü altına alınmıştır. O zamanlarda bu gibi tedbirler veya dini bir takım yenilenmeler her ne kadar lâikleştirme olarak algılsa da *İslam Mecmuası* yazarları bunları laikleştirme değil dini alanda atılması gerekli adımlar, başka bir ifadeyle İslamlaştırma olarak kabul ediyorlardı. Çünkü İslâm'ın dinamik hale gelmesi için dini tekeline alan ulemaya karşı bu gibi tedbirlerin alınması gerekli görülmektedir⁵.

Avrupa'da yayılan ve genelde bireysel ve siyasal feminizm olarak adlandırılan kadın hakları tartışmaları aynı şekilde Osmanlı düşünce hayatını da etkilemişti. Ancak feminizm Osmanlı'da aynı adla değil kadın ve nisaiyyât kavramları içinde mütalea edilmiştir. Kadının aile hayatı içindeki yeri inkar edilmemekle birlikte cinsiyeti ön plana çıkarılmamıştır. Kadının konumu daha ziyade vatan ve millete fayda endişeleri bağlamında ele alınmıştır⁶. Oldukça yoğun geçen savaş yılları ve sosyal problemlerin yaşandığı bir ortamda bu yaklaşım olağan bir durumdur. Ayrıca şu sosyal bir gerçektir ki olağan üstü ortamlarda kadınların bu davranışı her millette görülen bir durumdur. Dolayısı ile kadının bu sosyal vazifesi sadece Osmanlıya has bir olgu değildir.

İslam Mecmuası'nda kadın ile ilgili yazılar yukarıda söz konusu edildiği gibi dini yapılanma veya lâikleşme kavramı içinde ele alınmaktadır. Nitekim yazıların çoğu kadının kamusal ve sosyal hayata kazandırılmasına yöneliktir. Mecmuadaki görüşler farklı çalışmalarda satır aralarında dile getirilmiş olmakla birlikte burada yazarlarına göre daha kapsamlı olarak ele alınacaktır. Mecmuada çoğunluğu Mansuri-zâde Sait ve Mehmet Şemseddin Günaltay'a ait olmak üzere on bir yazı kaleme alınmıştır. Bu iki düşünürün görüşleri kadın ve aile meselesinde gerek Jöntürk gerekse Cumhuriyet politikalarına ışık tutmuştur. Bunlardan başka Fevziye Abdürreşid (İbrahim), Şerafeddin (Yaltkaya), Trabzonlu Hacı Kamil, ve F. N imzalı bir bayan tarafından kaleme alınan yazılar bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Bursalı Mehmet Tahir tarafından Osmanlı aydınlarının yazdığı İslâm'da kadınla alakalı bir kitap listesi yer almaktadır.

⁵ Masam Arai, "Jöntürk Dönemi Türk Milliyetçiliği", *Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, İstanbul, 2001, s. 192; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2002, s. 445.

⁶ Nicole a.n.m van, "Osmanlı Müslümanlarında Feminizm", *Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi*, s. 345.

Şemseddin Günaltay kapsamlı olarak yazdığı makalelerinde ilk önce kadının tarih boyunca farklı kültür ve toplumlardaki hukuki ve sosyal statüsünü ortaya koymaktadır. Roma, Yunan, Uzakdoğu ve İlkçağ toplumlarında kadının bir eşya ve hayvanla eşdeğer olarak algılandığını belirten yazar, kutsal dinlerde kadına bir takım hukuki haklar verildiğini, en azından ilkel düşüncelerin dışlanarak, insanca yaşama statüsü tanındığını belirtmektedir. Ancak bununla birlikte tarihî süreç içerisinde bu haklar unutulmuş kadın yine hor ve hakir görülmeye başlanmıştır. Şemseddin Günaltay bilhassa İslâm öncesi Arap toplumunda kadının statüsü üzerinde durmakta ve kız çocuklarını canlı gömme adetlerini dramatik bir şekilde anlatmaktadır⁷. Günaltay bundan sonra makalelerinde İslami referanslar kullanarak kadının İslam toplumundaki hukuki hakları, toplumsal görevleri ve bilhassa sosyal hayatın içindeki aktivitesi hakkında bilgiler vermektedir. Her şeyden önce kutsal dinler içerisinde kadına gerçek değeri veren, insanca yaşama olanakları sağlayan hatta modern Avrupa'nın hayal bile edemeyeceği imkanları sunan yegane dinin İslâm Dini olduğunu vurgulamaktadır. İslâm, kadını en aşağı seviyeden alarak en üst seviyeye çıkarmış her konuda erkeklerle bir tuttuğunu, bunun öneminin İslâm öncesi Arap toplumunda kadının statüsü göz önüne alındığında daha da iyi anlaşılacağını söyleyen Günaltay iddialarını İslâm tarihinden örnek uygulamalar, hadis ve ayetlerle ispatlamaya çalışmaktadır. Yazar çok sayıda ayet ve hadis örneği vermektedir. Sözelimi; "Kadın erkeklerin yarısıdır". "Cennet anaların ayağı altındadır". "Eşinin yüzünü güldüren, hukukuna riayet eden, din nazarında en hayırlı kimsedir" hadisleri bunlardan bir kaçıdır. Ş. Günaltay bu bağlamda İslâm'ın kadınlara verdiği değerini Avrupa'da layıkıyla bilmediğini, yaşanan örneklere bakarak Avrupa kamuoyunun, İslâm'ın kadınları hor ve hakir gördüğünü zannettiklerini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Gustave le Bon, Causin de Perseval, İsamert ve Barthelemy gibi bazı bilim adamlarının gerçeği söyleyen nadir aydınlar olduğunu belirtmektedir⁸.

Ş. Günaltay'ın mecmuada üzerinde en çok durduğu ve gerçek hedefi kadının ticaretten siyasete, ilimden eğitime günlük hayatın içinde olmasıdır. İslâm'da kadına bu hakların verildiğini ancak bunların dini anlamayan ya da yanlış yorumlayan bazı ulema tarafından söylenmediğini ifade etmektedir. Yine aynı şekilde İslâm tarihinden çok sayıda örneklerle ilim, edebiyat, sanat ve ticarete meşhur olmuş kadınların biyografilerini sunarak bunların toplumsal hayata nasıl katkıda bulduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin Cafer b. Ebu Talib'in eşi *Esmâ Binti Amir*'i sahabenin ilminden istifade ettiği meşhur kadınlar arasında saymaktadır. Bunlara ilaveten Kurtuba'nın meşhur ediplerinden Binti Aişe, Rukniyye, Halife Mehdi'ni eşi Aliye'yi edebiyat ve şiir alanında söz sahibi, etrafındaki erkek ve kadınlara faydalı olan simalar olarak takdim etmektedir. Diğer

⁷ M. Şemseddin, "İslâm'da Kadının Mevki-i İctimâisi", *İslâm Mecmuası*, 1/15, R. Evvel 1330, s. 142-145.

⁸ M. Şemseddin, "İslâm'da Kadın'ın Mevki-i İctimâisi", *İslâm Mecmuası*, 1/6, Şaban 1331, s. 170-173.

yandan kadınların statüsü hakkında Avrupa'da yapılan reformların aynen taklit edilmesine karşı çıkan yazar, meselenin bu yaklaşımla hal edilemeyeceğini, kendi şartlarımıza göre çözümler üretmemiz gerektiğini savunmaktadır. Netice olarak şeriatın kadının çalışmasına, hayatın her safhasında aktif rol almasına izin verdiğini, mevcut yasaklamaların cehaletin ve ahlakın azaldığı zamanlarda vuku bulduğunu söylemektedir. İslâm tarihinde çok örneği görülen uygulamaların zamanla ulemanın bilinçsiz tavrı ve yanlış din anlayışı nedeniyle bu günlere geldiğimizi savunur. Millî, iktisadî ve sosyal kalkınmayı sağlamanın ilk şartı olarak kadına yeterli hakların verilmesi, kadınlarımızın sosyal hayatın içinde olmaları gerekmektedir. Kadınlarımızın namus ve haysiyetine düşkün bir tavırla, toplumun düzenini bozan davranışlardan kaçınarak bunu yapmalı, kadınlarımıza her türlü eğitim imkanı sunulmalıdır⁹.

İslam Mecmuası'nda kadın ve aile hususunda en dikkate değer yazılardan bir diğeri Mansuri-zâde Sait'in makalesidir. Aynı zamanda bir hukukçu da olan Mansuri-zâde İslâm hukukunda köklü değişikliklere zemin hazırlayan, herkesin söylemeye cesaret edemeyeceği radikal görüşler ortaya koymuştur. Çok evlenme hususunda ilk önce mevcut görüşleri aktaran yazar daha sonra geniş bir makale ile kendi tezini hukuk literatürü ve mantığı içinde savunmaya girişmiştir. Çok evliliği savunanların genelde bunun faydaları üzerinde durduğunu belirterek bunların sorunlara yeni bir açılım getiremediklerini savunur. Söz konusu görüşlerin hiç birinin İslâm dininde çok evliliğin gerekliliğini meşrulaştıran açıklamalar olmadığını, çok evliliğin dini bir zorunluluk değil kanun koyucunun iznine yada yasaklamasına bırakılmış bir hüküm olduğunu belirtmektedir. Mansuri-zâde din tarafından bariz olarak emredilmemiş ya da yasaklanmamış problemlerde, yasama organının aldığı kararların şeriatın hükmü kadar geçerli olduğunu kabul etmektedir. Neticede eğer sosyal şartlara ve çağın gereklerine göre, hükümet yada ilgili kurumun bunu yasaklayabileceği veya sınırlandırabileceği sonucuna varmaktadır¹⁰. Mansuri-zâde'nin bu yaklaşımı evlilik ve kadın tartışmalarının da ötesinde aslında laikleşme yolunda atılan önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir¹¹.

Medrese kökenli Türkçülerden olup Türk-İslam kültürü araştırmalarında çalışmaları olan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı da yapan Şerafettin Yaltkaya¹² *İslam Mecmuası*'nda kadın meselesine değinen yazarlardan biridir. Ş. Yaltkaya probleme hemen hemen Ş. Günaltay ve Mansuri-zâde ile aynı paralelde yaklaşmaktadır. Tarih boyunca kadının büyük mahrumiyetler içersinde yaşadığını ve ona gerçek değeri İslam'ın verdiğini belirttikten sonra

⁹ M. Şemseddin, "İslâm Hanımı", *İslâm Mecmuası*, 5/56, 3 K. Sani 1334, s. 1092-1102.

¹⁰ Mansurizâde Said, "Teaddüt-ü Zevcât İslâmiyet'te Men Olunabilir", *İslâm Mecmuası*, 1/7, 6 Şaban 1331, s. 233-240; Mansurizâde Said, "Teaddüt-ü Zevcât Münasebetile", *İslâm Mecmuası*, 1/8-12, 9 R. Ahir 1331, s. 325-331.

¹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 449.

¹² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1998, s. 398.

Hz. Âişe örneğinde ilk dönem İslâm kadınlarının günlük hayatta nasıl aktif olduklarını anlatmaktadır. Buna ilaveten Edebiyat ve Belağat sahasında meşhur kadınlardan örnek vererek, bunlar hakkında telif edilen eserlerden bahsetmektedir. Söz konusu eserlerden Ebu Fazl Ahmed b. Ebi Tâhir'in *Belâğâtü'n-Nisâ* adlı eserini geniş olarak ilmi bir şekilde tahlil etmektedir. Yazar çalışmasında genelde Hz. Âişe'nin ilmi ve edebi kişiliği üzerinde durarak, İslâm'ı en iyi anlayan ve yorumlayanlardan birinin Âişe olduğunu, kadınların ilk dönem İslâm toplumunda her sahada soysal hayatın içine girdiklerini ve bunda da dini hiçbir sakınca olmayacağı yorumunu yapmaktadır¹³.

Rusya Müslümanlarından olan Fevziye Abdürreşid İbrahim, kadın meselesine kadının temel hukuki hakları ve eğitim bakımından yaklaşmaktadır. Yapılan tartışmaları basit bularak meselenin sadece tesettür, peçe, kadının hor görülmesi bağlamında ele alındığını, oysa esas üzerinde durulması gereken hususun kadına her türlü sosyal ve hukuki hakların verilmesi, toplumun temel taşı olan aile kurumunun güvence altına alınmasıdır. Bu konuda yapılacak ilk işlerden biri de kadınların sağlam bir eğitimden geçirilmeleridir¹⁴.

İsmi belirsiz bir bayan ise kadınlar adına bazı isteklerde bulunarak, kadın meselesinin sadece peçe ve çarşaf kavramları üzerinde yoğunlaştığını oysa bunların meselenin cüz'i bir kısmını oluşturduğunu kabul etmektedir. Yazar Peygamber döneminde kadınların ilmi ve dini nasihatlerden faydalanamadıklarından şikayet ederek kendilerinin Hz. Muhammed'in özel bir gün tahsis edip vaaz etmelerini istediklerini söylüyor. Ardından kadın meselesine geçici çözümler değil radikal kararlar alınarak kalıcı hakların verilmesini istemektedir. Özellikle ülkenin zor durumda olduğu o yıllarda her alanda ülkeye hizmet edebileceklerini ve bunun için imkanlar verilmesini belirtiyor. Örneğin kadınların evlerinde üretebilecekleri eşyaların pazarlandığı ayrı bir çarşı açılması, bilhassa Ebelik, Hemşirelik, Doğum Uzmanlığı gibi mesleklerde kadınlara daha çok imkanlar sunulmasını istiyor¹⁵. Bu yazıya hitaben tüccar bir okuyucu yazılanları çok beğendiğini ve eşinin yıllarca kendi işlerine yardım ettiğini belirterek kadınların da ticarete başarılı olabileceklerini belirtiyor. Ancak burada dikkat çekici olan husus eşinin kadının çalışması hakkında Türkiye'de tatmin edici dini bir açıklama bulamadığını ancak Hac esnasında Mekke'deki alimlerden uygun cevabı aldığını söylüyor. Bu da dini anlayışın Osmanlı'da ne kadar durağanlaştığını göstermesi ve Türkçü aydınların dini yapılanmadaki endişelerini ortaya koyması bakımından dikkate değer bir husustur. Muhtemelen dergi idarecileri de yapılmak istenen yeniliklere kamuoyu oluşturmak için bu gibi görüşleri yayınlamışlardır. Nitekim birazdan söz konusu olacağı üzere iktidarda olan Jön Türkler *İslam Mecmuası*'nda ortaya atılan çoğu fikirleri uygulamaya çalışmışlardır.

¹³ Şerafeddin (Müderrislerden), "Sadr-ı İslâm Kadınları", *İslâm Mecmuası*, 5/56, C. Ahir 1336, s. 1116-1222.

¹⁴ Fevziye Abdürreşid, "Kadın Meselesi", *İslâm Mecmuası*, 4/53, 22 Recep 1335, s. 1054-1058.

¹⁵ F.N, "Murâcât Ediyorum", *İslâm Mecmuası*, 1/2, 8 Recep 1331, s. 58-63.

Bursalı Mehmet Tahir Osmanlı Literatüründe kadınlar hakkında eser olup olmadığı sorusu üzerine konu ile ilgili tercüme ve telif serlerinin yer aldığı bir liste yayınlamıştır. Listede Arapça, Türkçe ve Farsça Osmanlı ilim adamları tarafından kaleme alınan eserler yer almaktadır¹⁶.

İttihad Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak da kabul edilen *İslam Mecmuası*, bunun bir yansıması olarak yapılan uygulamalarda tesiri vardı. Mecmuada yazılan ve uygulanması öngörülen bir çok hususun bir müddet sonra uygulandığı görülmektedir. Aslında II. Meşrutiyet ortamında tartışılan ve yapılmak istenen şeyler 1850'lerden itibaren gündemde olan sorunlardı. Jön Türk iktidarıyla birlikte ilk fırsatta büyük bir heyecanla kadın sorunları da çözüme kavuşturulmaya çalışıldı. Bu hususta yapılanları genel hatları ile şöylece sıralamak mümkündür. İlk kez Kız Lisesi, hastabakıcı kursu açıldı ve kadınlar için İnas Darülfünun'u kuruldu. Darülfünundaki erkek öğrencilerle birlikte ders görmek isteyen kız öğrencilere bu imkan sağlandı. Mecmuada sıklıkla dile getirilen aile müessesesi ve evlilik kurumuna da el atılarak kanunla kontrol altına alındı. Bu maksatla *Aile Hukuku Nizamnamesi* hazırlandı. Çok evlilik belli kurallara bağlanarak birinci eşinde rızasını almak şartı getirildi. Bunlara ilaveten dini nikahın yanı sıra belediye nikahının da yapılması istendi. Bu şekilde bir bakıma dinî tavsiyeleri sadece kişinin vicdanına bırakılmamış istismar edilen hususlar kanunla kontrol edilmeye çalışılmıştır¹⁷. Aile hukukunu düzenleyen bu kararlar ne yazık ki tam olarak uygulanmadı. Meseleyi halledecek radikal kararlar alınmadı. Burada muhtemel nedenlerden biri de savaşlarda alınan başarısızlığa karşı İslâmcı muhalefete taviz vermek eğilimi söz konusu olabilir. Ayrıca evlilik hususunda kontrolü cemaatlerden devletin kontrolüne veren kanun sadece muhalif İslâmcı grupları değil Hristiyan cemaatleri de rahatsız etmekteydi. Bütün bunlar söz konusu *Aile Nizamnamesi*'nin kaldırılmasında etken olan unsurlardan bir kaçıdır¹⁸.

Meşrutiyet'in serbest ortamının etkisiyle çok sayıda kadın dernekleri kurulup kendilerine has dergiler yayınlamışlardır. Bu girişimler o ana kadar erkekler tarafından tartışılan veya aranan kadın haklarının artık bizzat kadınlar tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Nitekim bu hareketlilik hız kesmemiş Cumhuriyetle birlikte devam etmiştir¹⁹. Selanik ve İstanbul'da *Tefeyyüz*, *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvân*, *Nisvân-ı Osmâniye*, *Müdâfâ-i Hukûk-ı Nisvân*, *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti*, *Esirgeme Derneği* gibi kadın cemiyetleri kuruldu. Kadınlar

¹⁶ Bursalı Mehmet Tahir, "Nisâiyât'a Dâir Eserler", *İslâm Mecmuası*, 1/5, 3 Recep 1331, s. 139-141.

¹⁷ Ercüment Kuran, *Türk Çağdaşlaşması*, Ankara 1997, s. 173; Bilge Ercilasun, *II. Meşrutiyet Devrinde Tenkit*, Ankara, 1995, s. 97; "Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*", İstanbul, 1993, s. 368.

¹⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2001, s. 158.

¹⁹ Serpil Çakır, "Kadın Tarihinden İki İsim, Ulviye Mevlan-Nezihe Muhiddin", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*, İstanbul 1998, s. 272.

Dünyası adlı dergide artık sadece feminizm amacına yönelik yayın yapmaya başladı. Balkan-ve Birinci Dünya savaşının etkisiyle kamusal alanda azalan erkek nüfusun yerini yavaş yavaş kadınlar almaya başlamıştı²⁰.

Bütün bu tartışmalar ve yapılanmalar kadınların istedikleri sosyal ve hukuki kazanımların elde edilmesinde söz konusu dönem için yeterli olmadı. Ancak kadının bugünkü konumunu elde etmesinde şüphesiz bu gelişmeler bir başlangıç teşkil etmekteydi ve bunların yaşanması gerekiyordu. Daha ziyade şehir kadınlarının rahatlatan uygulamalardan ve yeniliklerden uzun yıllar kırsal kesim kadınlarının faydalanamadığı bir gerçektir. Görüldüğü üzere kadının sosyal hayatın içine girmesi, arzu edilen haklarının elde edilmesinde *İslam Mecmuası* halkın duygularına tercüman olan ve hayata geçirilen uygulamaların teorisinin ortaya konduğu hatırı sayılır yayın organlarından biri olmuştur.

²⁰ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, İstanbul, 1997, s. 89-150; Gülgün Polat, "Cumhuriyet Öncesi Kadın Dernekleri", *Atatürk ve Kadın Hakları*, Ankara, 1983, s. 175.